

Pleidooi voor een zekere vrijheid van spelling

door

MAARTEN VAN NIEROP

Ga ik hier werkelijk een pleidooi houden voor een zekere *vrijheid van spelling*? Naarmate deze dag en deze vergadering naderde – ik wil u dat niet verhelten – werd het me steeds duidelijker, hoe glad het ijs was waarop ik me met een dergelijk pleidooi zou begeven. Alom klinkt de roep, in de vorm van een eis of van een smeekbede, om nu eindelijk eens op te houden met dat „spellinggeknoei”, de roep om orde en eenheid, om spellingvrede en spellingrust. Pleiten voor een zekere vrijheid van spelling lijkt daar lijnrecht tegenin te gaan, als vanzelf wordt een pleidooi voor spellingvrijheid als propaganda voor spellinganarchisme geïnterpreteerd. Dat er eindelijk rust en vrede aan het spellingfront moet komen, en dat die rust en die vrede alleen maar gewaarborgd kunnen worden door een ondubbelzinnige en door iedereen geëerbiedigde regeling, dat is een van de weinige dingen waarover de vijandelijke partijen aan genoemd front het eens zijn. Met een pleidooi voor vrijheid van spelling kom je tussen de wal en het schip terecht. Wat een hachelijke onderneming! Laat ik de pretentie van mijn onderwerp liever een beetje afzwakken, door te zeggen, dat ik alleen maar een balletje wil opgooien, om te zien of er iemand is die het vangen wil. Bij alle tegenstellingen in de spellingstrijd geldt de noodzaak van een strakke eenheidsregeling welhaast als dogma en axioma. Is het verfoeilijke ketterij, of zou er misschien toch iets voor te zeggen zijn, dat fundament van ieder spellingsgeloof een beetje te ondermijnen? Deze vraagstelling klinkt in elk geval een tikje bescheidener dan dat stellige „pleidooi” waarmee ik mij heb laten aankondigen.

Een pleitbezorger voor spellingvrijheid stelt men zich voor als een onpartijdig toeschouwer bij de spellingstrijd tussen conservatieven en progressieven – of, zo men wil, progressivelingen. Laat ik er onmiddellijk eerlijk voor uitkomen, dat ik dat niet ben. Nu 45 jaar geleden, als 15-jarige gymnasiast in Nederland, kreeg ik een brochuurtje van dr. Kolléwijn in handen, en de wijze waarop hij daarin de draak stak met de mannelijke *wijfjesolifant* en de vrouwelijke *mannetjesmug* bracht mijn puberhart in verrukking. Zijn pleidooi voor vereenvoudiging leek mij onweerstaanbaar, zijn smalende kritiek op de regels van De Vries en Te Winkel scheen

mij even gerechtvaardigd als onweerlegbaar. Ik had de spellingstrijd ontdekt, en vanaf dat ogenblik was ik – om een term te gebruiken die pas veel later werd ingevoerd – in de spellingstrijd „geëngageerd”. De invoering van de spelling-Marchant, in 1936, werd door mij ervaren als een overwinning van de „partij” waarvan ik meer dan tien jaar „lid” was geweest. In de jaren '60 heb ik dat engagement vernieuwd, door mij aan te sluiten en zelfs bestuurslid te worden van Paardekoopers Vereniging voor Wetenschappelijke spelling. Ik was toen – zoals u kunt uitrekenen – allang geen puber meer, was intussen vertrouwd geraakt met de begrippen „foneem” en „fonologisch” en had de sociale argumentatie leren kennen van de spelling als schoolkinderenkwelling en de didactische these dat spellingdressuur de tijd roofde die aan echt taalonderwijs toekwam. (Waarom vertel ik u dit verhaal? – Niet omdat mijn persoonlijke stellingname in de spellingcontroversie zo belangrijk zou zijn, maar 1. omdat ik meen dat menigeen van de hier aanwezigen iets van zijn eigen ontwikkelingsgang daarin zal herkennen, en 2. om u niet, met diplomatieke vaagheid, in het ongewisse te laten over mijn eigen – fonologisch – standpunt.)

Ik sta hier echter niet om dat standpunt te verdedigen. Ik heb het min of meer terloops verkondigd, maar het tegelijkertijd, door de toon waarop ik erover sprak, gerelativeerd. In de spellingstrijd zelf ontbreekt een dergelijke relativering in beide kampen ten enenmale. Ogenscheinlijk gaat het om een min of meer wetenschappelijke discussie, waarbij „standpunten” in het geding zijn; in feite krijgt men meer de indruk van een botsing in het psychologisch vlak, tussen houdingen en temperamenten. De aangevoerde argumenten en tegenargumenten schijnen over en weer alleen maar ergernis te wekken. De felheid en het fanatisme, waarmee men elkaar te lijf gaat, de hoon waarmee men de tegenstander overlaadt, om hem belachelijk te maken – de serene sfeer van een academische gedachtenwisseling is daarbij ver te zoeken. Niet ten onrechte spreekt men in dit verband van „strijd”, „oorlog”, „twisten” en „front”. De atmosfeer is eigenlijk alleen maar te vergelijken met die waarin politieke partijen in verkiezingstijd elkaar bevechten.

Toen onlangs de hartstochten weer eens fel waren opgelaaid, ben ik me gaan afvragen, hoe die ongemene heftigheid toch verklaard moest worden, en ik ben tot de overtuiging gekomen, dat we hier inderdaad met politieke hartstochten te maken hebben. Laten we onderscheid maken tussen spellingdiskussie en spellingstrijd. Vanaf het ogenblik dat de nationale kultuurtaalen zich in Europa begonnen te ontwikkelen, werden uiteraard ook het verlangen en de behoefte gevoeld aan sluitende spellingsystemen. En

daarmee waren ook de spellingdiskussies begonnen – over de vraag naar de juiste spellingbeginselen en naar de beste toepassing van die beginselen. Er was een groei naar eenheid en eenvormigheid, die bepaald werd door het gezag van grammatici en van wat men „de beste schrijvers” noemde (al of niet in officiële colleges bijeengebracht) alsook door het maatschappelijk aanzien dat de navolging van die gezaghebbende voorbeelden verschafte.

De spellingdiskussies kregen de dimensie van politieke spellingstrijd vanaf het ogenblik, in het begin van de vorige eeuw, dat de spelling staatszaak werd en onderworpen aan wettelijke regelingen. Van nu af was de staat spellingmeester, en zij hanteerde daarbij als geduchte dwangmiddelen haar bindende voorschriften voor het onderwijs, voor officiële examens en voor het taalgebruik door het steeds groeiend heir van haar ambtenaren. En dit orthografisch eenheidsblok oefent natuurlijk een sterk gezag uit op de gehele bevolking, zodat ook zij die niet rechtstreeks aan ambtelijke voorschriften onderworpen zijn, het tot hun plicht rekenen, die voorschriften nauwkeurig op te volgen.

In deze situatie bestaan er geen vrijblijvende spellingvoorstellen meer. Bewegingen voor spellinghervorming nemen onmiddellijk het karakter aan van *pressiegroepen*, die met alle parlementaire en buitenparlementaire middelen de regeringen onder druk proberen te zetten, om de nieuwe ideeën tot dwingende wet te maken. De tegenstroming van hen die van geen hervorming willen weten, oefenen op hetzelfde niveau hun tegendruk uit, om de voorgestelde veranderingen te beletten. De ene groep voelt zich onder dwang gezet om een spelling te blijven toepassen die zij ondoelmatig, onwetenschappelijk, onsociaal of wat dan ook acht; de andere groep voelt zich bedreigd door de dwang om tegen haar overtuiging in, haar spellinggewoonten te moeten wijzigen. Ik ben van mening dat ieder spellingdebat aan deze *politieke implicaties* de heftigheid en de hartstocht ontleent die er de kenmerken van vormen.

Toen onlangs de aktiegroep van dr. Kohnstamm in Nederland aan de beweging voor spellingvernieuwing plotseling een krachtige stroomversnelling wist te geven, toen burgemeester Craeybeckx zijn strijddros besteeg om de nieuwlichters zijn „handen af van onze moedertaal” toe te roepen, toen tot verrassing van menigeen bleek, dat de veranderingslust zich van Zuid naar Noord, en de behoudsgezindheid zich van Noord naar Zuid verplaatst had – toen heb ik me voor het eerst afgevraagd: Moet dat nu zo? Is er geen „derde weg”? En ik ben gaan nadenken over de marge van onze spellingvrijheid, en over de mogelijkheid van een spellingontwikkeling zonder telkens nieuwe politieke spellingoorlogen.

I

Ik kies daarbij als uitgangspunt de befaamde „dubbelvormen” uit het groene boekje. De mening, dat de commissie voor de bastaardwoorden juist door die dubbelvormen een heilloze verwarring zou hebben gesticht, is algemeen verbreid. Ik meen daarentegen dat de samenstellers van het groene boekje bij het opnemen van die dubbelvormen een even gezond als praktisch beginsel hebben toegepast. In de Leidraad schreven ze dat ze zich daarbij uitsluitend hebben laten leiden door reeds bestaande spellinggewoonten. Wanneer ze dus bijv. *academie* en *akademie* naast elkaar plaatsen, betekent dat alleen dat toen (in het begin van de jaren '50) beide spellingen in geschreven en gedrukte teksten werden aangetroffen. (In beperkte mate hadden zelfs de Vries en Te Winkel hetzelfde gedaan. Zij lieten vrije keuze bijv. tussen *kwestie* en *quaestie*).

Dat was een objectief beschrijvende houding, die ruimte zou geven voor vrije keuze – als de commissie het daarbij had gelaten. Maar wat deed ze? In dezelfde volzin waarin ze de vrijheid schonk, maakte ze die ook een beetje verdacht, door voor de ene vorm haar „voorkeur” uit te spreken, en de andere alleen maar „ook toe te laten”. Zo'n „wenk” van een geleerde commissie komt bij de volgzame burger over als een vriendelijk ingekleed bevel. En dat de makers van onderwijs- en ambtenarenreglementen er een echt bevel van zouden maken, was ook te voorzien: die houden niet van dubbelvormen – het ene moet „correct”, het andere „fout” zijn.

En zo is de dubbelzinnige en verwarde toestand ontstaan die men zich later als het Tijdperk van het Groene Boekje zal herinneren, toen niemand „correct” en „consequent” kon spellen, zonder zich met behulp van een boekje van de commissievoorkeur te vergewissen.

Ik zou voor de bastaardwoorden de afkondiging van *echte keuzevrijheid* willen bepleiten. Daardoor worden weliswaar niet alle spellingproblemen met Eén Machtige Maatregel opgelost, maar de weg komt vrij voor een ontwikkeling in de goede richting. Ik bedoel dit:

Het begrip voorkeur wordt uit de spellingregeling-1954 verwijderd. Als het groene boekje twee of meer spelvormen vermeldt, betekent dit, dat die vormen altijd en overal en voor iedereen correct zijn.

De ministeriële voorschriften die de „voorkeurspelling” voor onderwijs, examens en overheidsdiensten verplicht stellen, worden opgeheven – aangezien er geen „voorkeurspelling” meer bestaat.

Zo zal ook het denkbeeld verdwijnen dat er twee spelling-systemen zouden zijn : voorkeurspelling en niet-voorkeurspelling. Er is alleen maar sprake van woorden die op verschillende wijze gespeld worden en gespeld mogen worden.

Consequentie betekent daarbij dat men niet in hetzelfde artikel of boek afwisselend *theorie* en *teorie* spelt. Het betekent niet meer dat men „consequent” de vroegere voorkeursvormen ofwel de vroegere niet-voorkeursvormen zou *moeten* gebruiken. Het is geen kwestie van hele systemen maar van afzonderlijke woorden.

In de eerstvolgende nieuwe uitgave van de Woordenlijst (groene boekje) worden de aanduidingen „zie” (= voorkeur) en „ook” (= liever niet) overal vervangen door „zie ook” (= het een is zo goed als het ander).

Als iemand *consequent* en *Christus/christen* blijft spellen, wordt hij daar niet over lastig gevallen. Schrijft een ander *konsekwent* en *Kristus/kristen*, dan staat hem dat vrij. Spelt nog een ander *konsekwent*, maar (bijv. om redenen van gevoel of piëteit) *Christus* en *christen*, niemand zal hem betuttelen.

Deze werkelijke keuzevrijheid ten aanzien van de dubbelvormen in de Woordenlijst lijkt mij de eerste stap op de weg naar een gezonder spellingklimaat.

II

Vervolgens zou nog steeds diezelfde officiële Woordenlijst (u merkt wel dat ik niets voel voor een toestand van wilde spelling-anarchie) zou de Woordenlijst zijn pseudo-religieus karakter van „spellingbijbel” moeten verliezen, waarin voor eens en altijd de geopenbaarde spellingwaarheid is opgenomen. Het moet een up to date registratie worden van de spellingontwikkeling zoals die zich ondanks alles toch voltrekt. Met andere woorden : het groene boekje moet niet alsmaar ongewijzigd herdrukt worden – alsof er zich na 1954 geen nieuwe gevallen van dubbele schrijfwijze meer hebben voorgedaan ! Op zeer grote schaal ziet men de laatste jaren *kado* in plaats van *cadeau*, de enige vorm die door het groene boekje wordt erkend. De vorm *aksie* vindt in ruime kring toepassing, naast *actie* en *aktie*. Er zijn voldoende auteurs van gezag die de van landsnamen afgeleide bijvoeglijke naamwoorden of de namen van talen met een kleine beginletter schrijven, om deze vormen naast die met hoofdletter te aanvaarden. Enzovoort.

Er zou dan ook een redactie voor de Woordenlijst gevormd moeten worden, die tot taak zou hebben, de feitelijke ontwikkeling van de spellinggewoonten te volgen en te registreren. Deze redactie

zou in feite als Raad voor de Spelling kunnen functioneren (waarom willen sommigen toch met alle geweld *nóg* een „academie”?) niet door telkens nieuwe verplichte spellingen voor te schrijven maar door de marges te registreren waarbinnen de spellingvrijheid zich bewegen kan, zonder in anarchie te ontaarden. In feite zullen immers vele dubbelvormen tot eenheidsvormen herleid worden, doordat een van beide vormen algemeen wordt: in 1954 behoefde *quaestie* niet meer geregistreerd te worden, omdat *kwestie* vanzelf algemeen was geworden.

III

De door mij geschetste toestand zou ertoe kunnen bijdragen dat er weer over spelling gediskussieerd zou kunnen worden buiten de sfeer van de politieke pressiegroep. Het gezag en het voorbeeld en de argumentatie van schrijvers en taalkundigen zou beter aan bod komen dan nu in de vergiftigde atmosfeer van een strijd om de machtsovername in het rijk van de spelling. De ontwikkeling zou ongetwijfeld in de richting gaan van een meer fonologische spelling, maar die ontwikkeling zou niet met schokken en decreten geschieden, doch zich geleidelijk voltrekken.

Ik ben mij er ten zeerste van bewust, dat er allerlei vragen van praktische aard rijzen, dat aan een verwezenlijking van dit plan allerlei problemen kleven, waarop ik niet ben ingegaan. Ik vrees toch al, te lang op uw aandacht beslag te hebben gelegd – en ik beweer ook niet, dat ik alle problemen in verband met deze zekere vrijheid van spelling een-twee-drie zou kunnen oplossen.

Het leek me echter toch wel verantwoord, deze denkbeelden aan u voor te leggen. Misschien zit er iets in om de onverzoenlijke tegenstelling tussen spelling-establishment en spelling-revolutie, te doen wijken voor een situatie van vreedzame en geleidelijke spellingontwikkeling – onttrokken aan de agitatie van pressiegroepen en aan de rechtstreekse bemoeiingen van ministers en parlementen.